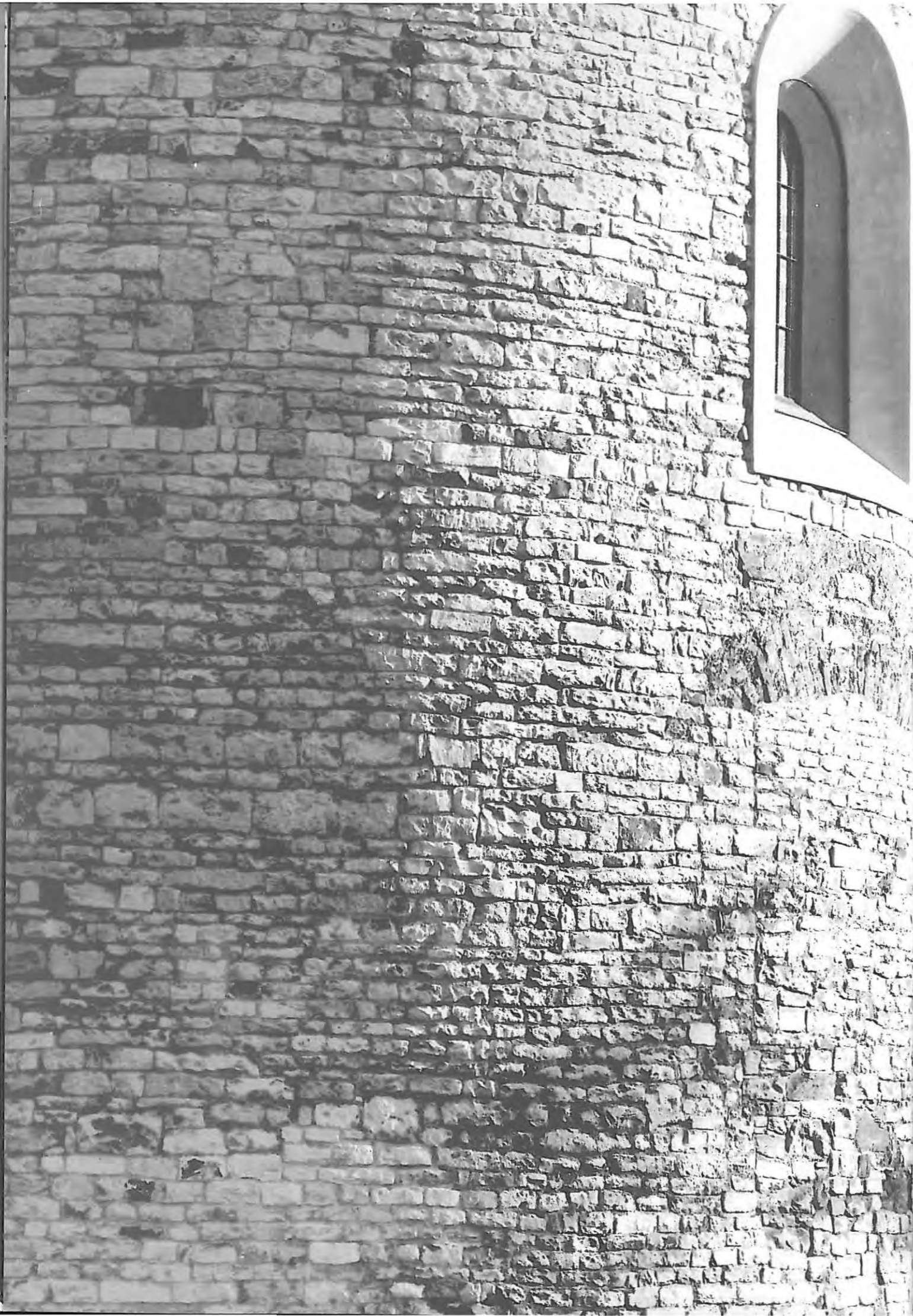

Bořivoj Nechvátal et al.

ROTUNDA SV. MARTINA A BAZILIKA SV. VAVŘINCE NA VYŠEHRADĚ

Archeologický výzkum

Archeologický ústav AV ČR Praha v.v.i.
2009

Na vydání knihy přispěli

AQUA obnova staveb s. r. o. – Ing. arch. Jan Bárta

Ing. arch. Michal Balík, CSc.

P. Antonín Doležal, probošt

ESK CZ, s. r. o. – Ing. František Čermák

Mgr. Daniel Herman

RK stavební spol. s r. o. – Robert Kazílek

Hlavní město Praha – Magistrát hlavního města Prahy

Jiří Martínek

JUDr. Jan Kotous

Luboš Krušina

Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě

L & B Invest spol. s r. o. – Ladislav Beránek

Marek Oganjesjan

Ing. Jiří Starý

Jiří Světlý

Akermann Gemeinde - děkan Mons. Anton Otte

Ing. arch. Jaroslav Mach

Petr Michek

Antonín Pechek

Římskokatolická farnost u kostela sv. Petra a Pavla, Praha Vyšehrad

SLIVOŇ – stavební firma – Zdeněk Slivoň

Ing. František Stádník

STAVOS – Ing. Horáček, s. r. o. – Ing. Tomáš Horáček

Úřad městské části Praha 2

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

KNIHOVNA

Letenská 4, 118 01 Praha 1

Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě
Archeologický výzkum

Bořivoj Nechvátal et al.

Vydal Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.

Letenská 4, 118 01 Praha 1

Recenzovali: prof. Ing. arch. K. Kibic, DrSc., prof. PhDr. Z. Měřinský, DrSc.,

Resumé přeložili: David Joseph Gaul a Bettina Žídková

Redakce neperiodických tisků: Petr Meduna

Redaktor svazku: Bořivoj Nechvátal

Grafická úprava: Miloš Novotný

Náklad: 600 výtisků

Sazba a reprodukce: Citadela, grafický ateliér

Grafická adjustace: Pavel Černý

Produkce: Jana Kramerová

Tisk: Ekon Jihlava

© 2009 René Kyselý, Bořivoj Nechvátal, Václav Rybařík, Petra Stránská, Ladislav Varadzin, Jan Zavřel

ISBN 978-80-87365-23-6

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

3271028446

Obsah

Úvod / 9

- I. B. Nechvátal / Rotunda sv. Martina na Vyšehradě / 22
- II. V. Rybařík / Opravy kaple sv. Martina v letech 1878–1880, 1917 a 1969–1970 / 82
- III. J. Zavřel / Petrografický rozbor hornin z vybraných středověkých staveb pražského Vyšehradu / 92
- IV. L. Varadzin / Vyhodnocení archeologického výzkumu v okolí rotundy sv. Martina na Vyšehradě / 135
- V. J. Zavřel / Mikroanalýzy povlaků středověké keramiky z Vyšehradu / 154
- VI. B. Nechvátal / Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě / 166
- VII. P. Stránská / Antropologie pohřebiště u baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě / 285
- VIII. J. Zavřel / Rozbor pojiva základového opukového zdiva předrománské stavby z prostoru baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě / 295
- IX. L. Varadzin / Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Zhodnocení dosavadních archeologických výzkumů v bazilice a jejím okolí / 302
- X. J. Zavřel / Rozbor materiálového složení malt z baziliky sv. Vavřince a románského mostu na Vyšehradě / 400
- XI. R. Kyselý / Zvířecí kosterní materiál z archeologických výzkumů v okolí baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě / 427

XI. ZVÍŘECÍ KOSTERNÍ MATERIÁL Z ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ V OKOLÍ BAZILIKY SV. VAVŘINCE NA VYŠEHRADE

René Kyselý

V návaznosti na archeologický výzkum na pražském Vyšehradě publikovaný dříve (NECHVÁTAL 2004), kde byl zpracován větší soubor kostí datovaných do dvou časových horizontů (Kyselý 2004), byla nově věnována pozornost souboru kostí nalezených v okolí basiliky sv. Vavřince. Zpracovávaný kosterní materiál, představující celkem 40,5 kg, byl získán sondováním v rámci archeologických výzkumů v letech 1925, 1969, 1970, 1971, 1979 a 1980 (blíže viz předešlé kapitoly) a pochází z různých míst a kontextů (vrstev i objektů) v okolí basiliky. Evidentně jde vesměs o odpadní materiál, zejména kuchyňský a řeznický odpad, nicméně opakovaná přítomnost lidských kostí svědčí o narušení hrobů. Kostí jsou jen výjimečně opálené, některé nesou zářezy či sekání, a pozorováno bylo i („dokonalé“ a patrně novodobé) řezání pilou. O výrobě nástrojů z kostí svědčí nehojné artefakty, jako je opracování metatarsu koně do tvaru tzv. brusle (s.č. 12/80, sonda 178, hl. 140-160 cm; foto 5) a zpracování parohu jelena (s.č. 80/1971, sonda 131, západ, hl. 130-140 cm; foto 1).

Průvodní archeologický materiál byl v rámci různých kontextů datován různě, zpravidla v širokém časovém rozpětí zasahující jak do středověku tak do novověku, někdy až do 20. století (datování dle B. Nechvátala a L. Varadzina, ústní sdělení). Ve skutečnosti nebyl získán žádný osteologický materiál, který by bylo možno považovat za spolehlivě raně středověký. Navíc promíchání materiálu různého stáří a hojné novověké až recentní kontaminace neumožňují daný soubor ani rámcově roztřídit do hrubších chronologických skupin. Za této situace nebyl materiál (na rozdíl od práce Kyselý 2004) evidován a zpracováván podrobně. Na základě zběžného studia mohly být vyvozeny jen omezené závěry vypovídající o životě na daném místě v době od středověku po novověk.

V materiálu byly detekovány tyto domácí druhy: nejhojněji tur (*Bos taurus*), prase (*Sus domesticus*), ovce/koza (*Ovis/Capra*), relativně hojný je kůň (*Equus caballus*) a kur domácí (*Gallus gallus domesticus*). Např. v případě kozy byl nalezen rohový výběžek. Patrně domácí formě lze přiřadit neojedinělé nálezy kostí hus (*Anser*) a ojedinelou kost kachny (*Anas*). Pes osteologicky doložen není, nicméně častý je okus (zjevně psem) na jiných kostech. Ojedinelou kostí je v materiálu přítomen i krocán (*Meleagris gallopavo*) malých rozměrů, a to v podobě proximálního humeru nedospělého jedince (Bp = 29,2 mm; foto 2). Vzhledem k malé velikosti jde pravděpodobněji o samici. Bohužel příslušný nálezový kontext (s.č. 4/79, sonda 173, hl. 60-80 cm) je datován jen velmi hrubě do 16.-20. století. Nález krocana je v archeologickém kontextu poměrně výjimečný, nicméně v Praze ne ojedinelý (Kyselý 2002).

Divoké druhy jsou znatelně méně hojné, zaregistrovány byly: jelen evropský (*Cervus elaphus*), srnec obecný (*Capreolus capreolus*), prase divoké (*Sus scrofa*), poměrně hojný je zajíc (*Lepus europaeus*), a v jednom případě (phalanx II velkých rozměrů; s.č. 11/80) není vyloučena příslušnost k praturu či zubru. Několik kostí husy (s.č. 26/1979, sonda 174, hl. 40-60 cm) vykazuje menší rozměry než je běžné u hus domácích a, nejde-li o menší plemeno, může se tak jednat o některou z hus divokých (dle velikosti nejpravděpodobněji o husu polní, *Anser fabalis*). Další ptačí kosti (konkrétně prox. tibiotarsus z s.č. 14/80 a fibula a část pánve z s.č. 21/80, sonda 178, hl. 140-160 cm, resp. 160-180 cm; foto 3) byly určeny jako jeřáb popelavý (*Grus grus*) a všechny tři, vzhledem k prostorové souvislosti nálezů, patrně patří jednomu jedinci. Bohužel datování archeologického materiálu v odpovídajícím kontextu je velmi široké (13.-20. století). Tento druh je v archeologickém kontextu na daném území poměrně výjimečný (srovnej s pracemi PEŠKEHO 1981, 1993), v rámci raného středověku byl (sedm kostí ze dvou jedinců) nalezen v jihomoravském Pohansku (KRATOCHVÍL 1969a, b). Jeřáb popelavý je euroasijský dnes dosti vzácný druh. Vzhledem k tomu, že obývá rozsáhlé, klidné plochy rašelinišť, bažin nebo stepí, musel být daný jedinec na Vyšehrad dopraven z větší vzdálenosti.

Poměrně hojné jsou fragmenty kostí lidských, a to většinou dospělých jedinců, přičemž v některých případech zjevně více fragmentů patří k jedinému jedinci.

LITERATURA:

- KRATOCHVÍL, Z., 1969a: Die Tiere der Burgstätte Pohansko. Acta Sci. Natur. Brno, 3 (1). Nakladatelství ČSAV. Praha.
- KRATOCHVÍL, Z., 1969b: Wildlebende Tiere und einige Haustiere der Burgstätte Pohansko. Přírodovědné práce ústavů ČSAV v Brně 3 (3). Nakladatelství ČSAV. Praha.
- KYSELÝ, R., 2002: Archeozoologický rozbor osteologického materiálu z Náměstí republiky ze sondy 15 (1. polovina 17. století) z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998-1999). Archaeologia Pragensia, 16: 197-216.
- KYSELÝ, R., 2004: Zvířecí kosti z archeologických výzkumů na Vyšehradě. In. Nechvátal, B.: Kapitulní chrám svatého Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum. Citadela, Praha, 478-577.
- NECHVÁTAL, B., 2004: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum. Citadela. Praha.
- PEŠKE, L., 1981: Ekologická interpretace holocénní avifauny Československa. Archeologické rozhledy, 33: 142-153.
- PEŠKE, L., 1993: Nálezy kostí ptáků z Čech a Moravy z doby po posledním zalednění. Zprávy České společnosti ornitologické, 36: 53-58. Fotografie: H. Toušková, upravil R. Kyselý

Foto 1: Báze parohu jelena, *Cervus elaphus*, zevrubně zpracována řezáním pilou (s.č. 80/1971, sonda 131, západ, hl. 130-140 cm); pohled ze dvou stran. Patrně zbytek po výrobě nástrojů z parohoviny. 1 dílek měřítka = 1 cm.

Photo 1: Base of Red Deer (*Cervus elaphus*) antlers, worked in great detail using a saw (no. 80/1971, trench 131, west, depth 130-140 cm); view from both sides. Possibly remnants from the production of tools from antlers. 1 segment = 1 cm.

Foto 1: Basis eines Hirschgeweihs, *Cervus elaphus*, durch Schneiden mit einer Säge genau bearbeitet (Nr. 80/1971, Schnitt 131, Westen, T. 130-140 cm); Ansicht von zwei Seiten. Offenbar ein Überrest von der Geräteherstellung aus Geweih. 1 Maßeinheit = 1 cm.

Foto 2: Proximální humerus nedospělého krocana, *Meleagris gallopavo* (s.č. 4/79, sonda 173, hl. 60-80 cm); pohled ze dvou stran. 1 dílek měřítka = 1 cm.

Photo 2: Proximal humerus of subadult turkey, *Meleagris gallopavo* (no. 4/79, trench 173, depth 60-80 cm); view from both sides. 1 segment = 1 cm.

Foto 2: Proximaler Humerus eines nicht ausgewachsenen Truthahns, *Meleagris gallopavo* (Nr. 4/79, Schnitt 173, T. 60-80 cm); Ansicht von zwei Seiten. 1 Maßeinheit = 1 cm.

Foto 3: Tři kosti jeřába popelavého, *Grus grus*. Prox. tibiotarsus: s.č. 14/80, sonda 178, hl. 140-160 cm; fibula a část pánve: s.č. 21/80, sonda 178, hl. 160-180 cm. 1 dílek měřítka = 1 cm.

Photo 3: Three bones from Common Crane, *Grus grus*. Prox. tibiotarsus: no. 14/80, trench 178, depth 140-160 cm; fibula and part of pelvis: no. 21/80, trench 178, depth 160-180 cm. 1 segment = 1 cm.

Foto 3: Drei Kranichknochen, *Grus grus*. Prox. Tibiotarsus: 14/80, Schnitt 178, hl. 140-160 cm; Fibula und ein Beckenteil: Nr. 21/80, Schnitt 178, T. 160-180 cm. 1 Maßeinheit = 1 cm.

Foto 4: Třetí pravá stolička tura domácího, *Bos taurus*, s.č. 28/1979, sonda 174, hl. 80-120 cm. Chybí třetí (kaudální) prizma, což je poměrně řídký stav, který je dáván do souvislosti se zkracováním čelisti v průběhu domestikace. 1 dílek měřítka = 1 cm.
Photo 4: Third right molar of domestic ox, *Bos taurus*, no. 28/1979, trench 174, depth 80-120 cm. The third (caudal) prism is missing, a relatively rare condition related to the shortening of the jaw in the course of domestication. 1 segment = 1 cm.
Foto 4: Dritter rechter Mahlzahn eines Hausauerochsen, *Bos taurus*, Nr. 28/1979, Schnitt 174, T. 80-120 cm. Der dritte (kaudale) Prisma fehlt, was ein recht seltener Zustand ist, der in Zusammenhang mit der Verkürzung des Kiefers im Lauf der Domestizierung gebracht wird 1 Maßeinheit = 1 cm.

Foto 5: Metatarsus koně upravený do podoby „brusle“ (část nástroje) (s.č. 12/80, sonda 178, hl. 140-160 cm). 1 dílek měřítka = 1 cm.
Photo 5: Horse metatarsus formed into a „skate“ (part of a tool) (no. 12/80, trench 178, depth 140-160 cm). 1 segment = 1 cm.
Foto 5: Metatarsus eines Pferdes zur Gestalt eines „Schlittschuhs“ geformt (Geräteteil) (Nr. 12/80, Schnitt 178, T. 140-160 cm). 1 Maßeinheit = 1 cm.

ZVÍŘECÍ KOSTERNÍ MATERIÁL Z ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ V OKOLÍ BAZILIKY SV. VAVŘINCE NA VYŠEHRADĚ

(RESUME)

René Kyselý

Protože osteologický materiál získaný z archeologického výzkumu v oblasti basiliky sv. Vavřince na Vyšehradě nebylo možno přesněji datovat, byl soubor vypovídající jen hrubě o období od raného středověku po novověk (až dnešek) zpracován jen zběžně. V materiálu převažují kosti zvířat domácích: (hlavně tur, prase, ovce/koza, poměrně hojně i kůň a kur domácí, doložena je i přítomnost krocana. Domácí formě patří patrně i méně zastoupená husa a ojedinělá kachna. Pes není doložen osteologicky, je ale doložen okusem na jiných kostech. Divoké druhy savců jsou v materiálu zastoupeny jelenem, srncem, prasetem divokým a zajícem. Není vyloučena přítomnost divokého bovina a některé z divokých hus (*Anser cf. fabalis*). Kromě těchto druhů jsou v jednom blíže nedatovaném kontextu přítomny tři kosti výjimečně se nacházejícího jeřába popelavého (*Grus grus*).

Kosti mají vesměs charakter řeznických a kuchyňských odpadků, nicméně doložena je i výroba kostěných předmětů („brusle“ z metapodia koně, řezání parohu jelena a další) a poměrně hojně jsou i kosti lidské. Lidské kosti patří většinou dospělým jedincům a zjevně pocházejí z narušených hrobů.

ANIMAL BONE MATERIAL FROM THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS NEAR THE BASILICA OF ST. LAWRENCE AT VYŠEHRAD

(RÉSUMÉ)

René Kyselý

Due to the fact that the osteological material obtained from the archaeological excavations in the area of the Basilica of St. Lawrence at Vyšehrad could not be dated more precisely, the assemblage only roughly ascribable to the period between the early Middle Ages to the Early Modern period and up to the present day was only cursorily processed. The material is dominated by the bones of domestic animals (mainly ox, pig, sheep/goat, as well as horse and domestic fowl in relatively ample amounts; there is also evidence of the presence of turkey). There was less evidence of (probably domestic) goose; (probably domestic) duck appeared only sporadically. There is no osteological evidence of dog, though dog bites appear on other bones. Wild mammals are represented in the material by red deer, roe deer, wild boar and hare. The presence of wild bovine and wild goose (*Anser cf. fabalis*) is not ruled out. In addition to these species, one undated context contained three bones from a Common Crane (*Grus grus*), an exceptional occurrence.

The bones mostly have the character of butcher and kitchen waste; there is also evidence of the production of bone objects („skates“ from the metatarsus of a horse, sawing of deer antlers and others). There were also relatively large numbers of human bones. Human bones, mainly from adult individuals, evidently came from disturbed graves.

DAS TIERKNOCHENMATERIAL AUS DEN AUSGRABUNGEN IN DER UMGEBUNG DER ST.-LAURENTIUS-BASILIKA AUF DEM VYŠEHRAD

(RESÜMEE)

René Kyselý

Da das aus der Ausgrabung in der Umgebung der St.-Laurentius-Basilika auf dem Vyšehrad gewonnene osteologische Material nicht genauer datiert werden konnte, wurde der nur grob über die Periode vom Frühmittelalter bis zur Neuzeit (bis heute) aussagende Komplex nur flüchtig bearbeitet. In dem Material überwiegen Haustierknochen (hauptsächlich Auerochse, Schwein, Schaf/Ziege, relativ häufig auch Pferd und Huhn, auch die Präsenz von Puter ist nachgewiesen. Zur Haustierform gehört offensichtlich auch die weniger vertretene Gans und vereinzelt die Ente. Der Hund ist nicht osteologisch nachgewiesen, aber durch Bissspuren an anderen Knochen. Wildlebende Säugetierarten sind im Material durch Hirsch, Reh, Wildschwein und Hase vertreten. Auch die Präsenz von Wildrind und einer Wildgans (*Anser cf. fabalis*) sind nicht ausgeschlossen. Außer diesen Arten sind in einem nicht näher datierten Kontext drei Knochen eines sich ausnahmsweise dort befindlichen Kranichs (*Grus grus*) präsent.

Die Knochen haben alle den Charakter von Metzger- und Küchenabfall, nichtsdestoweniger ist auch die Fertigung von Knochengegenständen nachgewiesen („Schlittschuhe“ aus dem Metatarsus eines Pferds, Schnitzereien an einem Hirschgeweih und andere) und relativ häufig sind auch Menschenknochen. Die Menschenknochen gehören meist Erwachsenen und stammen offenbar aus gestörten Gräbern.